

1. Λευκαντί. Λόφος Ξερόπολης.

ΛΕΥΚΑΝΤΙ

Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΠΟΥ ΕΠΕΒΑΛΕ ΤΟΝ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΣΚΟΤΕΙΝΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Οι ελληνο-βρετανικές ανασκαφές της τελευταίας εικοσιπενταετίας (1964-1986) στο Λευκαντί της Εύβοιας απετέλεσαν ορόσημο για την αρχαιολογία των Πρώιμων Ιστορικών Χρόνων. Τα νέα στοιχεία που προέκυψαν από τα ευρήματα αυτών των ανασκαφών άλλαξαν ριζικά την εικόνα της εποχής που έως τότε ήταν αποκλειστικά γνωστή ως «Σκοτεινοί Χρόνοι». Ο όρος φαινόταν μέχρι τότε να αρμόζει απόλυτα στην περίοδο που μεσολαβεί από το τέλος του Μυκηναϊκού πολιτισμού ως τη δημιουργία της πόλης-κράτους τον 8ο π.Χ. αι. Οι γνώσεις μας για την περίοδο αυτή ήταν ελάχιστες, ασαφείς και αποσπασματικές και η γενική εντύπωση που προέκυπτε για την εποχή ήταν ενός πολιτισμού σε ύφεση, παρακμή και απομόνωση. Η σκόπιμη αμφισημία του όρου «Σκοτεινοί Χρόνοι» ανταποκρινόταν πλήρως τόσο στο επίπεδο της γνώσης μας όσο και στο πολιτισμικό επίπεδο που αποδιδόταν στην περίοδο από το 1100 π.Χ. έως περίπου το 750 π.Χ. Αλλά τα ευρήματα των ανασκαφών στον οικισμό και κυρίως στα νεκροταφεία του Λευκαντιού έδωσαν μια άλλη, τελειώς διαφορετική, διάσταση στην αρχαιολογική έρευνα και οδήγησαν σε ριζικό επαναπροσδιορισμό της περιόδου. Ο πλούτος των ευρημάτων και η παρουσία κοσμημάτων από χρυσό και άλλα πολύτιμα και ημιπολύτιμα υλικά αποτελούν πλέον αψευδείς μαρτυρες ευημερίας, ενώ οι εισαγωγές από την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου είναι άφθονες και αρχίζουν ήδη από τον 11ο αι. Είναι πλέον φανερό ότι πλήρης απομόνωση του ελληνικού χώρου ουδέποτε υπήρξε, και η διαδικασία της ανάπτυξης του ελληνισμού, που κατέληξε στον αποικισμό της Δύσης, την υιοθέτηση του αλφαριθμητικού και τη δημιουργία της γραφής, είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα από τον 8ο αι. π.Χ.

Νότα Κούρου

Επίκ. Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών

Στην παρλία του Νότιου Ευβοϊκού, σε ιση περίπου απόσταση από τη Χαλκίδα και την Ερέτρια, βρίσκεται το σημερινό χωριό Λευκαντί. Στα βόρεια και τα ανατολικά όρια του χωριού οι ανασκαφές απεκαλύψαν μια σειρά νεκροταφείων των Πρώιμων Ιστορικών Χρόνων, ενώ κάπου 600 μ. ανατολικότερα, πάνω σε έναν παράλιο λόφο (εικ. 1), ευρύτερα γνωστό ως Ζερόπολη ή Ξηρόπολη, εντοπίσθηκε και ανασκάφηκε μερικώς ένας οικισμός με αλληπαλλήλες φάσεις, που καλύπτουν μια τεράστια περίοδο, από τους Πρωτοελλαδικούς έως και τους Γεωμετρικούς χρόνους.

Η θέση του οικισμού επί της παρλίας του Ευβοϊκού και ακριβώς απέναντι από την Αυλίδα, στην αντίπερα ακτή, είναι ιδιαίτερα προνομιακή, γιατί προσφέρει μεγάλες δυνατότητες ελέγχου της επικοινωνίας του βόρειου και νότιου ελλαδικού χώρου του διαμεσίου του Ευβοϊκού. Η θέση είναι απόλυτη και οι δύο βαθμοί κόλποι που πλαισιώνουν τον οικισμό προσφέρουν εξαιρετικές δυνατότητες ελλειψισμού. Αν σε όλα αυτά προστεθούν και τα πλεονεκτήματα της εύφορης ενδοχώρας, δίπλα ακριβώς στις εκβολές του Αηγιάντα ποταμού, ο οποίος διασχίζει το μεγαλύτερο τμήμα της κεντρικής Ευβοίας και συνδέει τα παρλία με τα ορεινά, η εξήγηση της μεγάλης ανάπτυξης του οικισμού σε αυτήν τη θέση έχει ήδη δοθεί.

Ο λόφος της Ζερόπολης, ο οποίος έχει ύψος 17 μ. περίπου, αποτελεί ένα μικρό φυσικό οχυρό, καθώς πέφτει απότομα προς τη μεριά της θάλασσας. Είναι όμως εύκολα προσβάσιμος από την πλευρά της Ήρας και η επιφανειακή έρευνα δείχνει ότι πρέπει να ήταν όλος κατοικημένος. Είναι αρκετά μεγάλος και η επιφάνειά του εκτείνεται σε μήκος 500 μ. και πλάτος 120 μ. Από την επιφάνεια αυτή έχει ανασκαφεί από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή των Αθηνών, υπό τη διεύθυνση των κ.κ. Μ. Popham και H. Sackett, μικρό μόνον τμήμα, που αντιστοιχεί περίπου στο 2% της υπολογιζόμενης έκτασης του οικισμού. Ωστόσο, η ιστορία του χώρου διαγράφεται ήδη σαφώς: Η πρώτη κατοίκηση χρονολογείται στο τέλος περίπου της Πρωτο-Ελλαδικής εποχής, γύρω στο 2100 π.Χ. Η κεραμική αυτής της φάσης είναι τροχιλάτη και παρουσιάζει ομοιότητες με την κεραμική των περιοχών που θορραίνονται νότια Αιγαίου, υποδεικνύοντας τον πιθανό τόπο προέλευσης των πρώτων κατοίκων της περιοχής.

Η κατοίκηση συνεχίζεται αδιάκοπα στον ίδιο χώρο και οι οικισμοί διαδέχονται ο ένας τον άλλον ως το τέλος της Γεωμετρικής εποχής, γύρω στο 700 π.Χ. περίπου. Ιδιαίτερα σημαντικά αποδείχθηκαν τα στρώματα του οικισμού που χρονολογούνται στον 12ο αι., γιατί αποκαλύψαν τρεις ενδιαφέρουσες φάσεις της τελευταίας Μυκηναϊκής εποχής, όταν ο οικισμός δεχόταν εισαγωγές και πολιτισμικές επιρροές

από πολλές περιοχές του Αιγαίου και της Μεσογείου. Σημαντικό εύρημα, μεταξύ άλλων, είναι ένα σιδερένιο μαχαίρι με χάλκινα καρφιά, το οποίο προοιωνίζεται την έλευση της εποχής του Σιδήρου και ο τύπος του υποδηλώνει σχέσεις και επιρροές από την Κύπρο και την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου.

Η τροχιλάτη κεραμική αυτής της εποχής έδωσε δείγματα ενός θαυμάσιου εικονογραφικού ρυθμού (εικ. 2), που προσδίδει επιδόσεις από την Κρήτη και την Ανατολή. Βεβαίως δεν λείπει από τον οικισμό και η χειροποίητη κεραμική, αφού τα μαγειρικά σκεύη, τα οποία κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά η χειροποίητη τεχνική, είναι εξαιρετικά συχνά. Ιδιαίτερα σημαντική όμως για τον καθορισμό των πολιτισμικών παραμέτρων που προσδιορίζουν τον οικισμό υπήρξε η παρουσία ενός χειροποίητου κυπέλλου του επονομαζόμενου Δωρικού ή Βαρβαρικού ρυθμού (εικ. 3). Πρόκειται για δείγμα μιας κατηγορίας χειροποίητων κεραμικών, τα οποία διαφέρουν πλήρως από τα κοινά χειροποίητα που χρησιμοποιούνται ως μαγειρικά σκεύη. Το περίεργο με την Βαρβαρική κεραμική είναι πως, αν και είναι χειροποίητη, αντιμετωπίζεται όπως και η τροχιλάτη, πράγμα που της προσδίδει μια ιδιαίτερη ιστορική φόρτιση. Η παρουσία της χειροποίητης αυτής κεραμικής φαίνεται να αποτελεί ένα ξένο στοιχείο στον ελλαδικό χώρο, στον οποίο, μετά την εισαγωγή του τροχού στην κεραμική τεχνολογία της Πρωτο-ελλαδικής εποχής γύρω στο 2100 π.Χ., η χρήση της χειροποίητης τεχνικής περιορίσθηκε αποκλειστικά και μόνον στα μαγειρικά και αποθηκευτικά σκεύη. Γι' αυτό και η εμφάνιση της Βαρβαρικής κεραμικής ως ιδιαίτερου κεραμικού ρυθμού σε ορισμένα μυκηναϊκά κέντρα, κυρίως της Πελοποννήσου, κατά τον 13ο και τον 12ο αι. ερμηνεύεται ως ξένη πολιτισμική επιρροή νομάδων ή εισβολέων, των οποίων η αρχική κοίτιδα αναζητείται άλλοτε στην βορειοδυτική Ελλάδα και την Ιταλία και άλλοτε στην Τροία και τα Βαλκάνια. Ομοιαθόπετε και αν είναι η ερμηνεία της, η παρουσία της Βαρβαρικής κεραμικής στο Λευκαντί καθιστά σαφές ότι ο χώρος υπάκουε στα ίδια πολιτισμικά ρεύματα που επικρατούσαν κατά τον 12ο αι. και στην Πελοπόννησο.

Στο τέλος της Μυκηναϊκής εποχής ο οικισμός της Ζερόπολης φαίνεται να ερημώνει. Αρχιτεκτονικά ερείσματα της Υπο-μυκηναϊκής και της Πρωτο-γεωμετρικής εποχής, που την διαδέχονται, δεν βρέθηκαν στο τμήμα που ανασκάφηκε, αλλά η παρουσία κεραμικής του 11ου και του 10ου αι., που είναι διάσπαρτη σε όλο το λόφο, δεν αποκλείει αυτό να ήταν τυχαίο. Αναμφίβολα ο οικισμός συνέχισε να παραμένει στην ίδια θέση κατά τον 8ο αι., όπως προκύπτει από μερικά κυκλικά

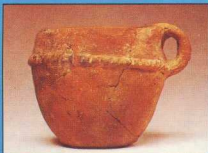
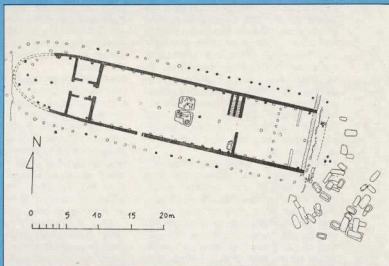
οικοδομήματα και μια αψιδωειδή οικία που βρέθηκαν στον χώρο της ανασκαφής και δίνουν το στίγμα της τελευταίας φάσης της κατοίκησης στην περιοχή. Ανάμεσα στα ευρήματα του 10ου αι., που έδωσε ο λόφος της Ζερόπολης, ιδιαίτερα θόση κατέχουν κάποια τμήματα από πλινθένες μήτρες που είχαν χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή (έγχυση) χάλκινων τριπόδων, πιθανότατα ενός κυπριακού τύπου του 12ου αι. Η παρουσία τους στο Λευκαντί του 10ου αι. αποδεικνύει την ύπαρξη μιας ανεπτυγμένης τεχνολογίας που εισάγεται από την Κύπρο, διαφυσώνοντας έτσι την παλιά εικόνα των «Σκοτεινών Χρόνων» της απομείωσης και της έλλειψης ανεπτυγμένης τεχνολογίας.

Η εικόνα του πολιτισμού επηρέασε τον οικισμό των Πρώιμων Ιστορικών Χρόνων συμπληρώνεται και διαγράφεται καλύτερα με τα ευρήματα των νεκροταφείων, που βρίσκονται περί τα 600 μ. βορειότερα του οικισμού. Μετά από πολυετή σειρά ανασκαφών υπό τη διεύθυνση των κ.κ. Μ. Popham και H. Sackett, από την Αγγλική πλευρά, και από την Ελληνική πλευρά υπό τη διεύθυνση διαδοχικά του καθηγητού κ. Π. Θέμελη, της Εφόρου κ. Ε. Τουλιάτου και του Εφόρου κ. Π. Καλλιέργη, αποκαλύφθηκαν συνολικά 179 τάφοι και 93 τάφους. Οι τάφες ήταν συνολικά σε 99 υπέργειους μαρτυρούν την ύπαρξη πέντε μικρών νεκροταφείων του τύπου που έχουμε συνήθως στους κατά κόμμας οικισμούς των Πρώιμων Ιστορικών Χρόνων. Την κατά κόμμας οικηση αναφέρει ο Αριστοτέλης και έχει διαπιστωθεί αρχαιολογικά σε αρκετές περιοχές, ενώ σε άλλες, που δεν έδωσαν αρχιτεκτονικά λείψανα, συμπεριλαμβάνεται από την ύπαρξη μικρών, σκόρπιων νεκροταφείων, όπως αυτά στο Λευκαντί.

Από τα πέντε νεκροταφεία, τη μεγάλη έκκληση έδωσε το ονομαζόμενο νεκροταφείο της Τσιμπας, κοντά στη θάλασσα, το οποίο και ερευνηθήκε πλήρως. Στο νεκροταφείο αυτό βρέθηκαν συνολικά 69 τάφοι και 23 υπέργειοι, ενώ στο βόρειο τμήμα του νεκροταφείου αποκάλυφθηκε τεράστιο μνημείο σφιδάκι οικοδόμημα, το οποίο είχε μήκος 47 μ. και πλάτος 10 μ. Ήταν προσανατολισμένο Α-Δ, με την είσοδο στην ανατολική πλευρά, και είχε μία δεύτερη μικρότερη θύρα στη νότια πλευρά (εικ. 4). Εξωτερικά το κτήριο περιβαλλόταν από μια σειρά ζυλώνων κίωνων που δημιουργούσαν μικρή στοά, ενώ εσωτερικά ήταν χωρισμένο σε τρία τμήματα. Πρόκειται για εντυπωσιακό κτήριο, το οποίο, παρά τις μνημειώδεις διαστάσεις του, ήταν κτισμένο με άψητες πλινθές. Από την κεραμική που περιέχει προκύπτει ότι το οικοδόμημα αυτό κτίσθηκε στο πρώτο μισό του 10ου αι. και καταστράφηκε λίγο μετά, οπότε και καλύφθηκε πλήρως από χωμάτινο τύμβο. Η λειτουργία του κτηρίου δεν είναι απόλυτα σαφής. Οι μνημειώδεις διαστάσεις

2

3

2. Τμήμα μυκηναϊκού κρατήρα της Μέσης ΙΙΙΓ εποχής.
3. Χειροποίητο κύπελλο Βαρβαρικού ρυθμού.
4. Λευκαντί. Κάτοψη Ηρώου.
5. Κυπρο-φαινικό φλασκό από τάφο του Λευκαντίου.
6. Ευβοϊκός σκύφος που βρέθηκε στην Κύπρο.
7. Θέσεις στην ανατολική λεκάνη της Μεσοεγγείου, όπου βρέθηκε ευβοϊκή κεραμική.

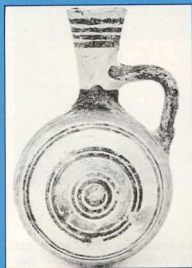
του τού προσδίδουν ηγεμονικό ύφος. Η θέση του μέσα στο νεκροταφείο αποκλείει την ερμηνεία του ως ναού. Άλλωστε προηγείται του χρόνου της εμφάνισης των ναών στον ελληνικό χώρο της Ιστορικής εποχής κατά διακόσια τουλάχιστον χρόνια. Η πειστικότερη ωστόσο ερμηνεία της χρήσης τού κτηρίου προκύπτει από την ανεύρεση δύο ταφών, ενός γυναικείου ενταφιασμού και μιας ανδρικής καύσης, μαζί με την ταφή τεσσάρων αλόγων στο δάπεδο του κεντρικού και μεγαλύτερου δωματίου του κτηρίου. Οι ταφές αυτές, σε συνδυασμό με τον τύμβο που κάλυψε το οικοδόμημα αμέσως μετά, οδηγούν στην ερμηνεία του ως Ηρώου. Ένα ήρω που κτίστηκε αρχικά ως κατοικία τού άρχοντα της περιοχής, και μετά τον θάνατό του μετατράπηκε σε ταφικό οικοδόμημα και καλύφθηκε με τύμβο.

Η παρουσία του οικοδομήματος μέσα στο νεκροταφείο, η μορφή του, οι μνημειώδεις διαστάσεις του, τα ευρήματα που έδωσε, οι ταφές που περιείχε στο δάπεδό του και ο τύμβος που

το κάλυπτε είναι στοιχεία, τα οποία συναντούμε για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο του 10ου αι. και αλλάζουν δραστικά την εικόνα που είχαμε έως τώρα για την εποχή. Το επιβλητικό μέγεθος του οικοδομήματος έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα συνήθη μικρά κτήρια της εποχής, αλλά διαφέρει εξίσου και από την μνημειώδη αρχιτεκτονική των μυκηναϊκών μεγάρων. Η ευτελής πλίνθινη τοιχοδομία του Ηρώου υπογραμμίζει αυτή τη διαφορά, αλλά οι ταφές που βρέθηκαν κάτω από το δάπεδο του κεντρικού δωματίου έχουν έναν απαραγνώριστα βασιλικό χαρακτήρα και θυμίζουν ταφικές σκηνές που περιγράφει ο Όμηρος. Τα οστά τού αποτεφρωμένου νεκρού άνδρα, τυλιγμένα σε ύφασμα, είχαν προσεκτικά εναποτεθεί σε χάλκινο τεφροδόχο αμφιερέα εισαγμένο από την Κύπρο. Μια χάλκινη σπονδυλική φίλη σφράγισε το τεφροδόχο αγγείο και μαζί με τα όπλα του νεκρού συμπλήρωνε την ταφή του. Στη διπλανή ταφή ο γυναικείος σκελετός εκτάθηκε, με στρωμένα τα πόδια και τα χέρια,

παρουσίαζε δείγματα μοναδικής βασιλικής κτήρισης: χρυσοί σφηκωτήρες στα μαλλιά, χρυσοί δίσκοι στο στήθος, χρυσοά επιστήθια κοσμήματα και περιδέραιο από χρυσό και φαγεντιανή, καθώς ακόμα και περόνες χάλκινες, σιδερένιες και επιχρυσωμένες.

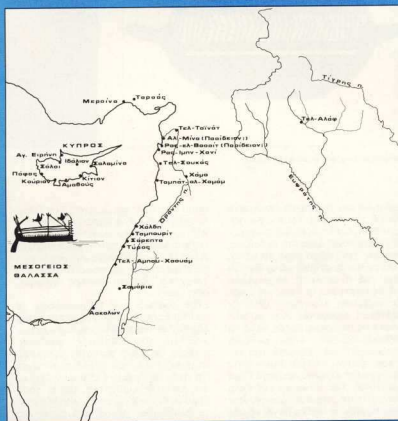
Ο πρωικός χαρακτήρας των ταφών συμπληρώνεται από τέσσερα αλόγα που βρέθηκαν ενταφιασμένα δίπλα και τα οποία, σε συνδυασμό με την παρουσία γυναικας σε τάφο πολεμιστή, ανακαλούν στη μνήμη τελετουργικές ταφές ηγεμόνων-ηρώων του έπους. Τον 10ο αι. π.Χ., που είναι η εποχή των ταφών στο Ηρώ, η ελληνική κοινωνία είναι ακόμη αγροτική, αλλά η Εύβοια είναι ιδιαίτερα εύφορη και συγχρόνως ασκεί κάποιες ιδιαίτερες μορφές εμπορίου που της αποφέρουν πλούτη και ευημερία, όπως δείχνουν τα ευρήματα στο Λευκαντί. Οι αυτές των ηγεμόνων της θα πρέπει πλέον να προσέκλυαν ραψωδούς και ποιητές της εποχής, οι οποίοι με τα τραγούδια τους έδωκαν μια νέα αίσλη στην παλαιά ηρωική παράδοση και δημιουργή-

5

6

7

σαν το απαραίτητο υπόβαθρο για την έναρξη της ηρωολατρίας. Αναμφισβήτητη απόδειξη ότι η ηρωική παράδοση περνά μια νέα δημιουργική φάση και η ηρωολατρία είναι ήδη πλήρως διαμορφωμένη στο Λευκαντί του 10ου αι. π.Χ. αποτελούν οι ηγεμονικές ταφές του Ηρώου.

Παρόμοια εικόνα πλούτου και ευημερίας στο Λευκαντί της εποχής, που έως τώρα εθεωρείτο «Σκοτεινή», δίνουν στο σύνολό τους και τα ευρήματα των τάφων στα νεκροταφεία, καθώς οι περισσότεροι τάφοι είναι γεμάτοι με πολύτιμα κοσμήματα και αντικείμενα εισαγμένα από μακρινές περιοχές. Οι εισαγωγές αυτές, που πυκνώνουν με τον χρόνο, έχουν ήδη κάνει την εμφάνισή τους τον 11ο αι., διαλύοντας οριστικά την έννοια της απομόνωσης που πιστεύαμε. Η μικρή Συρο-παλαιστινιακή οινοχόη που βρέθηκε σε μια Πρώμη Πρωτο-γεωμετρική ταφή του 11ου αι. και μερικά περιδέραια από φαγεντιανή σε τάφους της ίδιας εποχής καθιστούν πλέον σαφές ότι οι Ευβοείς είναι ανοικτοί στις

υπερπόντιες περιπλανήσεις και τις επισκέψεις από την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου ήδη από αυτήν την εποχή.

Οι εισαγωγές με τον καιρό αυξάνονται προοδευτικά και οι υπερπόντιοι δρόμοι επικοινωνίας σταθεροποιούνται. Δεν είναι βέβαια σαφές αν πρώτοι άρχισαν οι Φοίνικες και ακολούθησαν οι Ευβοείς ή η πρωτοβουλία των περιηγήσεων προήλθε από την ευβοϊκή πλευρά. Και στις δύο περιπτώσεις φορείς της πρωτοπορίας υπήρξαν οι Ευβοείς, οι οποίοι ως το τέλος του 8ου αι. είχαν επιτύχει να αποκαταστήσουν μian απόλυτα σταθερή επικοινωνία με την Κύπρο και την Συρο-φοινικική ακτή. Οι εισαγωγές από αυτές τις περιοχές στο Λευκαντί είναι κυρίως αντικείμενα σε φαγεντιανή ή μέταλλο, ίσως τα «αθύρματα» που αναφέρει ο Όμηρος ότι πουλούσαν οι Φοίνικες που διέτρεχαν τα ελληνικά νησιά. Δεν λείπουν όμως και τα κεραμικά και κυρίως τα γνωστά κυπρο-φοινικικά φλασκά (εικ. 5).

Μεταξύ των εισαγομένων ειδών, με-

γάλη έκπληξη των τελευταίων χρόνων αποτέλεσαν μερικά αιγυπτιακά αντικείμενα σε τάφους του 9ου και του 8ου αι. στο Λευκαντί, τα οποία θέτουν εκ νέου το ερώτημα των σχέσεων με την Αίγυπτο. Έως τώρα τα πρωιμότερα αιγυπτιακά αντικείμενα στον ελληνικό χώρο κατά τους ιστορικούς χρόνους ήταν του 7ου αι., όταν, όπως πιστεύεται, άρχισαν οι επαφές με την Αίγυπτο. Είναι βέβαια πολύ πιθανόν τα αιγυπτιακά αντικείμενα που βρέθηκαν στο Λευκαντί σε ταφές πολύ παλαιότερες του 7ου αι. να έφθασαν μέσω Συρο-φοινικικής ακτής, όπου αυτή την εποχή αβθονούν οι αιγυπτιακές εισαγωγές και ο αντίκτυπός τους μαρτυρείται σε έναν αιγυπτιακό ρυθμό, που δείγματα του έχουν βρεθεί και στο Λευκαντί.

Είναι ένα βασικό ερώτημα, μέσα από ποιες συναλλαγές και σχέσεις φθάνουν τα ανατολικά αντικείμενα στο Λευκαντί, όπως βέβαια και ποιοι ήταν οι φορείς τους. Η μελέτη της ευβοϊκής κεραμικής που βρέθηκε στο Λευκαντί και η σύγκρισή της με τα ελληνι-

9. Σκύφος με ενάλλαγες από την Ιταλία.

8. Λευκαντί. Σκύφος με κρεμμένα ημικύκλια.

κά κεραμικά που βρέθηκαν εισαγμένα σε θέσεις της Κύπρου και της Ανατολής αποδεικνύει ότι οι Ευβοείς όχι μόνο δέχονται, καθ' όλες τις ενδείξεις, επισκέψεις στον χώρο τους, αλλά και επισκέπτονται συστηματικά οι ίδιοι τα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου. Αψευδείς μάρτυρες οι άφθονες εισαγωγές ευβοϊκής κεραμικής εκεί. Οι παλαιότερες εισαγωγές που μαρτυρούνται στις περιοχές αυτές, μετά τα Μυκηναϊκά χρόνια, είναι ευβοϊκά Πρωτο-γεωμετρικά κεραμικά του τέλους του 10ου αι., που βρέθηκαν στην Αμαθούντα της Κύπρου και στην Τύρη της Φοινίκης. Τον 9ο αι. οι ευβοϊκές εξαγωγές στην περιοχή αυξάνονται και τυποποιούνται σε ένα συγκεκριμένο σχήμα αγγείου, το γνωστό ως «σκύφο με τα κρεμμένα ημικύκλια» (εικ. 6). Το ευβοϊκό αυτό αγγείο μαρτυρείται όχι μόνο στις περισσότερες παράλιες θέσεις της Κύπρου και των Συρο-φοινικικών ακτών, αλλά και ακόμα μακρύτερα, στην ασιατική ενδοχώρα, όπως στη Χάμα της Συρίας ή στο ορεινό Τελ Αλάφ (εικ. 7). Πρόκειται για ένα ευβοϊκό αγγείο με μακρά ιστορία και ισχυρή παράδοση στο Λευκαντί (εικ. 8).

Αν και οι στόχοι των ταξιδιών που έκαναν οι Ευβοείς τόσο νωρίς στην Ανατολή παραμένουν αινίγμα, τα βασικά τους κίνητρα δεν μπορεί παρά να ήταν κάποιες πρώτες ύλες. Καθώς οι ανάγκες γι' αυτές τις ύλες παρέμεναν ισχυρές, οι Ευβοείς, αφού εξοικειώθηκαν με τα υπερπόντια ταξίδια πηγαίνοντας στην Ανατολή, στράφηκαν και στη Δύση. Από το 800 π.Χ. και μετά η παρουσία των Ευβοέων επισημαίνεται σε πολλές παράλιες θέσεις της νότιας και της κεντρικής Ιταλίας και της Σικελίας. Το σήμα κατατεθέν της παρουσίας τους στη Δύση γίνεται τώρα ένα άλλο αγγείο: ο σκύφος με τις ενάλλαγες (εικ. 9). Τα τυποποιημένα αυτά αγγεία, που σημειώνουν την πρώτη ελληνική, προαιωνιακή παρουσία στη Δύση, φθάνουν συχνά βαθιά μέσα στην ιταλική ενδοχώρα,

όπου βρίσκουν και μιμητές. Στις Πιθηκούσες, το μικρό νησάκι της σημερινής Ίσκας στον κόλπο της Νάπολης, είναι η πρώτη ελληνική παρουσία στη Δύση και ο αντίκτυπος της μαρτυρείται σήμερα από μια σειρά τέτοιων αγγείων και κάποιες ντόπιες απομιμήσεις τους.

Στον οικισμό των Πιθηκουσών οι πρώτοι Ευβοείς άποικοι ζούσαν, όπως έδειξαν οι ανασκαφές, απόλυτα αρμονικά με τους Φοινίκες αποίκους —όπως ακριβώς και στην Αλ Μίνα στην Ανατολή, που πολλοί πιστεύουν ότι ήταν το αρχαίο Ποσίδειον. Άλλωστε τους δρόμους της Δύσης τους έμαθαν οι Ευβοείς στην Ανατολή από τους Φοινίκες. Μέσα από αυτές τις επαφές Ευβοέων και Φοινίκων σε Ανατολή και Δύση δημιουργούνται οι προϋποθέσεις ανάπτυξης του ελληνισμού, που κορυφώνεται στους κλασικούς χρόνους. Πρώτο θήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι αναμφίβολα η υιοθέτηση του φοινικικού αλφαβήτου και η δημιουργία της γραφής που οδήγησε στην ελληνική αναγέννηση του 8ου αι. Η κυοφορία αυτής της αναγέννησης, όπως δείχνουν τα ευρήματα στο Λευκαντί, άρχισε τον 11ο αι., ως αποτέλεσμα των υπερπόντιων αναζητήσεων που άφησαν τα σημάδια τους στους τάφους του Λευκαντιού.

Ποιο ήταν το όνομα του σημαντικού αυτού οικισμού στο Λευκαντί παραμένει άγνωστο. Κάποιοι υπέθεσαν το όνομα Ἀλχαντον, άλλοι Ουχαλία και ακόμα ορισμένοι το είδαν ως την παλαιότερη Ερέτρια, η οποία μετά την καταστροφή της στον πόλεμο για το Αηλάντιο πεδίο άλλαξε θέση. Σε οποιάδήποτε περίπτωση, ο πόλεμος για το Αηλάντιο πεδίο υπήρξε μοιραίος για τον οικισμό στο Λευκαντί, που καταστρέφεται τελικά γύρω στο 700 π.Χ. Μαζί του κλείνει ένα ενδοξύ κεφάλαιο της ελληνικής ιστορίας: αυτό των αναζητήσεων και των υπερπόντιων επαφών, ίσως το σημαντικότερο στη διαδικασία ανάπτυξης του ελληνισμού.

Leukandi: The Archaeological Site which Dictated the Redefinition of Dark Ages

N. Kourou

The Greek-British excavations of the last twenty-five years (1964-1986) at Leukandi on the island of Euboea have created a landmark in the archaeology of the Early Historic Years. The new data produced from the finds of these excavations have radically altered the picture of the period, exclusively known until then as «Dark Ages». The term seemed to be perfectly suitable to the era between the end of the Mycenaean civilization and the creation of the city-state in the eighth century BC. Our knowledge of this period was limited, vague and fragmentary and the overall idea of these centuries was of a civilization in decline, deterioration and isolation. The intentional double meaning of the term «Dark Ages» was in full accordance both with our state of knowledge and the cultural level assigned to the interval from 1100 BC to about 750 BC.

However, the excavational finds from the settlement and mainly from the cemeteries of Leukandi gave another, completely different dimension to the archaeological research and led to a radical reconsideration of the period. The wealth of finds and the presence of jewels made of gold and other precious and semi-precious materials are true witnesses of an obvious prosperity, while the various imports from the eastern Mediterranean basin are abundant and already start from the eleventh century BC.

Thus, it is evident that complete isolation of the Greek territory never existed and the procedure of the development of Hellenism which resulted to the colonization of the West, the adoption of the alphabet and the creation of writing had started much earlier than the eighth century BC.